

ÚVAHY O ROLI VEŘEJNOSTI V POLITICKÉ SFÉŘE A POČÁTKY PRŮZKUMŮ VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ*

LUCIE SMOLAŘOVÁ

Katedra sociologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
E-mail: lucie.smolarova@gmail.com

ABSTRACT

Reflections on the Role of the Public in the Political Sphere and the Beginnings of Public Opinion Polling

This article focuses on discussions about the role of the public in the political sphere presented in the writings of philosophers and scholars examining public opinion and American democracy during the 19th and early 20th century, as well as on the political and social context that significantly influenced the beginnings of public opinion polling. In the 1930s, public opinion polls were introduced in response to the need to measure public sentiments that mainly emerged from discussions about the role of the public in American democratic governance and modern society, which were based on the European philosophical tradition and contradictory thoughts about the role of the people in the political sphere traceable to Antiquity. Gallup and other early practitioners of public opinion polling believed that polls were a tool that could significantly enhance American democracy; however, both the methodology and concept of public opinion polling have been heavily criticized since the introduction of polls. The link between the beginnings of polling and the discussions about the contours of American democracy was neglected for quite a long time.

Keywords: Public opinion polling; democracy; James Bryce; Walter Lippmann; John Dewey; George Gallup

Vědecká metoda zkoumání veřejného mínění byla vyvinuta ve Spojených státech amerických ve 30. letech minulého století. Za jejího zakladatele je považován americký profesor žurnalistiky George Gallup, který v roce 1935 založil Americký institut pro výzkum veřejného mínění (*American Institut of Public Opinion*) – první specializovanou novinovou agenturou poskytující pravidelné zprávy o názorech veřejnosti; za počátečním rozvojem metodologie politických průzkumů však stojí také Elmo Roper a Archibald Crossley (Crespi, 1989, pp. 1–16).

Gallup, Roper a Crossley měli zkušenosti s marketingovým průzkumem a znalosti statistických metod, v roce 1936 byli proto různými novinami a zpravodajskými agenturami vyzváni, aby v souvislosti s blížícími se prezidentskými volbami provedli sérii průzkumů veřejného mínění s cílem předpovědět nadcházejícího prezidenta. Jejich průzkumy však oproti do té doby používaným tzv. slaměným hlasováním neměly cha-

* Tento text vznikl v rámci programu PRVOUK P07, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze.

rakter ankety, nýbrž se zakládaly na malém, avšak reprezentativním vzorku respondentů (Crespi, 1989, pp. 1–16).

Všichni tři zmínění výzkumníci na základě výsledků svých průzkumů nezávisle na sobě došli k závěru, že tehdejší americký prezident Franklin D. Roosevelt obhájí své křeslo i v prezidentských volbách v roce 1936. Jejich výsledky se významně odlišovaly od predikce časopisu *Literary Digest*, který na základě svých předvolebních anket úspěšně určil každého nadcházejícího amerického prezidenta od roku 1920, tehdy však mylně přiřkl vítězství Alfredu Landonovi. To otevřelo cestu uznání předvolebním průzkumům a ocenění jejich metodologie. Obhájená metoda kvótního výběru respondentů byla pak pro svůj charakter označena za první vědecky spolehlivý nástroj měření veřejného mínění, její užívání v médiích i jiných státech se rychle rozšířilo; rozšířila se však i kritika metody samotné (Crespi, 1989, pp. 1–16, viz také Warren, 2001, pp. 84–95).

Dnes jsou průzkumy veřejného mínění považovány za běžnou součást zpravodajství, jejich závěry jsou v médiích často citovány osamoceně či jako podpůrný prostředek mediovaných sdělení. Již od počátku uvedení průzkumů jsou v souvislosti s propagandou zkoumány dopady prezentace jejich výsledků na širokou veřejnost, apeluje se také na dodržování standardů způsobu jejich publikování v médiích. Zavedení politických průzkumů nicméně nebylo výsledkem poptávky médií – jejich úvod byl primárně výsledkem diskuzí o roli veřejnosti v politické sféře, které byly v americkém demokratickém prostředí velmi živé již od založení Spojených států v roce 1776 (např. Lippmann, 1998, pp. 280–287; Crespi, 1997, pp. 111–137). Nepřímým produktem těchto diskuzí byl vznik slaměných hlasování, která zejména ke konci 19. století získala na velké popularitě (Smith, 1990; Herbst, 1995).¹ Jejich výsledky však byly velmi nepřesné, slaměná hlasování se proto netěšila velké důvěře a jejich předpovědi tedy nebyly akademiky působícími v Americe zohledňovány (Warren, 2001, p. 85), přestože již v této době se myslitelé ve svých pracích po nástroji schopném věrohodně nálady veřejnosti zachytit dovolávali.

Cílem následujícího textu je představit počátky politických průzkumů s důrazem na společensko-politické podmínky, které jejich vznik umožňovaly a vyžadovaly. První část textu se soustředí na rozvažování o politické participaci veřejnosti, které vzniku průzkumů předcházelo – a to s ohledem na jeho návaznost na evropskou filosofickou a výzkumnou tradici, druhá část textu je zaměřena na argumenty myslitelů zrazujících od užívání politických průzkumů, které pramenily z jejich přesvědčení o nekompetentnosti voličů racionálně o veřejných otázkách rozhodovat, a na reakce prvních výzkumníků na kritiku průzkumů. Ti v nich spatřovali podpůrný nástroj demokracie, který širokou veřejnost dokáže do procesu politického rozhodování aktivně zapojit; ačkoli již oni si také uvědomovali možnost jejich zneužití v demokratických i nedemokratických politických režimech (Gallup & Rae, 1940). Právě diskuze o průzkumech veřejného mínění v kontextu normativních demokratických teorií je však v textech pojednávajících o počátcích průzkumů veřejného mínění často opomíjena, také v americkém prostředí od 40. let 20. století upadla do pozadí a předmětem zájmu amerických výzkumníků se stala až v průběhu let 80. (Korzi, 2000).

¹ Slaměná hlasování vznikla v USA na počátku 19. století a jsou považována za nevědeckou formu politických průzkumů. Byla vedena především před volbami, kdy byli namátkou vybraní občané dotazováni, koho budou v nadcházejících volbách volit. Výsledky těchto anket byly často politickými stranami užívány za účelem zvýšení podpory určitých kandidátů (Herbst, 1995).

Rané úvahy o roli veřejnosti při správě státu a vlivu tisku na veřejné mínění

Diskuze o politické participaci veřejnosti a názory, že kolektivní mínění by mělo být prvkem legitimizujícím vládu, se objevují již v antickém Řecku, kde byla ustavena první demokracie, nejvyspělejší okolo 5. století před naším letopočtem (ačkoli přístup do ní byl některým společenským skupinám upřen); již v antice mělo na politickou sféru obecné mínění značný vliv (Soukalová, 2015, pp. 98–99). V prostředí starověkého Řecka působili sofisté (Tretera, 2002, pp. 69–71), od nichž pochází první formulace teorie společenské smlouvy, v jejímž rámci byly později úvahy o politické participaci lidu a roli vlády rozvíjeny (Cole, 1923). Vymezení dvou opačných pólů těchto úvah přitom spadá do stejného prostředí a doby – představují je odlišné myšlenky Platóna (427–347 př. n. l.) a Aristotela (384–322 př. n. l.). Oproti Platónovu učení o ideálním státu, který nese mnohé rysy totalitního systému a reflektuje jeho přesvědčení o přirozené nerovnosti lidí, v němž „vláda v obci přirozeně náleží těm, kdo zosobňují moudrost – a to jsou filosofové“ (Tretera, 2002, p. 92), totiž jeho žák i nejvýraznější kritik Aristoteles zastával názor, že skupina je moudřejší než jednotlivec, protože vyššího poznání je možné dosáhnout pouze propojením neúplných vědomostí jednotlivců a jejich individuální moudrosti; vládu Aristoteles navíc striktně nepřikl. jen určité jedné skupině osob (Crespi, 1997, p. 111; Tretera, 2002, p. 93). Právě kontrastní pozice těchto dvou antických filosofů tvoří jádro následných diskuzí o politické participaci lidu v demokratickém režimu, historicky byly rozvíjeny v kontextu teorií danými společensko-politickými podmínkami. Otázkou politické participace lidu se například v rámci svých specifických pojetí teorie společenské smlouvy významně zabývali klasičtí novověcí filosofové Thomas Hobbes (1588–1679), John Locke (1632–1704) a Jean-Jacques Rousseau (1712–1778).

Thomas Hobbes zastával názor, že původní společenská smlouva vyšla ze všech lidí, kteří tvoří stát, avšak členové společnosti se podle něj dále shodli, že vládu státu svěří jen určitým osobám. Lid je podle něj přirozeně svrchovaný, společenskou smlouvou však svou svrchovanost odcizil a svou moc navždy svěřil vládě. Pro Hobbesa je jakákoli vláda lepší než anarchie; členové společnosti jsou podle něj zavázáni společenskou smlouvou k tomu, aby poslouchali vládce za každé situace nezávisle na tom, vládne-li špatně, či dobře. Společenská smlouva tedy lid zavazuje k pasivní poslušnosti (Cole, 1923).

Koncept společenské smlouvy dále rozvíjel John Locke (1632–1704), ten však udržitelnost společenské smlouvy spatřuje v mlčenlivém souhlasu lidu. Vláda je vždy závislá na svolení svých poddaných, protože stát existuje převážně proto, aby chránil jejich život a jmění (Cole, 1923).

Na Lockův koncept společenské smlouvy navazuje Jean-Jacques Rousseau, jehož filosofie představovala přelom mezi tradiční středověkou filosofií a moderní filosofií státu. Ve svém díle „*O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*“ z roku 1762 se zabýval myšlenkou, jak vybudovat racionální demokratickou společnost, která by vedla k politické svobodě a „*osvobodila by člověka z okovů, do nichž jej spoutala*“ (Rousseau, 2002, p. 12). Podle Rousseaua je společenská smlouva základním prvkem každé legitimní společnosti, jež občany státu dovede k politické svobodě. Společenská smlouva se podle něj realizuje mezi všemi členy daného státu, do vedení státu se pak promítá skrze obecnou vůli lidu. Ta by vždy měla být rozhodující, zákony by měly být projevem jejího přání.

Vláda by obecnou vůlí lidu měla uvádět v praxi; existuje pouze z milosti lidu a může jím být kdykoli odvolána (Rousseau, 2002, pp. 34–73). Lid by měl tedy projevovat *aktivní souhlas*, který by měl být ustanoven zákonem.

Rousseauův názor vychází z obdivu k městským státům existujícím v antickém Řecku a z dobového kontextu, kdy reprezentativní vláda demokraticky nefungovala. Dosažení ryzího demokratického uspořádání považoval za nereálné, čiré demokracii se však podle Rousseaua mohly přiblížit svobodné městské státy, například jeho rodné město Ženeva či Bern, v nichž jediných se podle jeho názoru mohla obecná vůle a svrchovanost lidu naplno rozvinout (Cole, 1923).

Britský politik a filosof Edmund Burke (1729–1797) osvícenské názory prezentované v díle Jean-Jacquesa Rousseaua nesdílel. Svoboda jako přirozené právo pocházející od Boha je podle jeho názoru zprostředkována skrze ustavené, předepsané zákony společnosti, jež jsou nejlépe demonstrovány vlastnickými právy. Prosazoval proto vládu aristokratů, kteří se o ústavní práva budou starat stejně dobře jako o svůj majetek. Nicméně majetek není jediná podmínka svobody, musí být doplněn o vhodné vzdělání. Vláda by tedy měla být tvořena z „džentlmenů“, jejichž charakter reflektuje propojení ctností pramenících z patřičného společenského postavení a vzdělání. Vládu Burke považoval za duši společenského uskupení, bez níž neexistuje ani člověk, ani národ. Měla by být silná a politické změny by měly vycházet z ní samotné; neměly by být založeny na tvrzení, že pouze vůle většiny je legitimním hybatelem politických změn (Ritchie, 1992).

Dopady vlády většiny ve svém díle „*Demokracie v Americe*“ z roku 1835 zkoumal francouzský myslitel Alexis de Tocqueville (1805–1859), který studoval tehdejší fungování americké demokracie a upozornil na hrozící nebezpečí proměny demokratické vlády v „tyrání většiny“. Právě v této souvislosti ve svém díle zmiňoval veřejné mínění a úlohu tisku, jemuž názory veřejnosti významně podléhají. Za největší problém moderních společností de Tocqueville považoval právě otázku, jak se svobodou tisku nakládat (de Tocqueville, 2010, p. 289), protože noviny jsou podle něj nástroj páchající dobro i zlo, bez něhož by svoboda ve společnosti mohla existovat jen stěží, který však přímo k nestabilitě společnosti přispívá a může být snadno zneužit politickou autoritou jako nástroj propagandy.

Oproti Francii byl dle de Tocquevilla novinový průmysl ve Spojených státech rozvinutější, avšak méně kvalitní. Noviny nebyly regulovány centrální vládou a přenášely „politický život“ do všech koutů země; nicméně i tak v nich panovala cenzura a přes sdílené přesvědčení v amerických politických vědách, že mnohost novin neutralizuje jejich vliv, de Tocqueville upozorňoval na téměř nepřekonatelný vliv tisku na veřejnost – pokud se více novin spojí a zaměří se stejným směrem, veřejné mínění nakonec jejich tlaku podlehne. V souvislosti s novinami také poukázal na převahu většinového názoru, který nakonec hlas menšiny umlčí (de Tocqueville, 2010, pp. 289–301), jenž nazval „tyrání většiny“. Tento jev považoval v americké společnosti za patrný, nikoli plně probíhající, do budoucna by však podle de Tocquevilla mohl být zdrojem politické nestability – americké politické uspořádání totiž podle něj nemělo vybudované žádné institucionální prostředky zabraňující, aby se občané stali otroky většinových vášní (de Tocqueville, 2010, pp. 404–429).

Iracionální vášně lidu byly předmětem knihy „*Psychologie davu*“ francouzského sociálního psychologa Gustava Le Bona (1841–1931) vydané ve francouzštině v roce 1895.

Ten ve svém díle tvrdil, že lidstvo prochází proměnou spojenou s úpadkem tradičních společenských norem a vědecko-technickým pokrokem, která jej žene do nové epochy, věku davů (Le Bon, 2001, p. 7).

Le Bon zkoumal především psychologickou povahu davů, proč se osobnostní rysy jednotlivců v davu rozpouštějí a formují přechodnou „duši davu“, jejíž pocity a jednání mohou být od vnitřního přesvědčení jednotlivců rozdílné (Le Bon, 2001, pp. 13–15). Nicméně davy se Le Bon nezabýval izolovaně, zkoumal také jejich vliv v politické sféře. Přechodné a iracionální názory davů podle něj začínají mít v řešení politických otázek výrazný vliv, vláda i noviny bedlivě sledují nálady davů i jejich reakce na nová politická opatření, nikdo je však neřídí. Nedostatečné vedení davů ovládaných iracionálními vášněmi spolu s přemírou různých názorů prezentovaných novinami vede k lhotejnosti signalizující úpadek společnosti; lhotejnost a přemíra informací ovšem také zabraňuje, aby snadno ovlivnitelné davy upadly do rukou tyranské vlády (Le Bon, 2001, pp. 86–89).

Právě přemíra informací prezentovaných v médiích představuje styčný bod propojující zájem Jamese Bryce, Waltera Lippmanna, Johna Deweyho i George Gallupa na nalezení nástroje, pomocí něhož by bylo možné sociální realitu ve společnosti zachytit objektivně. Jejich názory na úlohu veřejnosti v politickém procesu se však lišily, přičemž také odrážely další důvody, které je k hledání tohoto nástroje vedly; pro některé z těchto myslitelů představovala inspiraci právě v Americe svého času velmi populární slaměná hlasování.

Slaměná hlasování a první systematické studie veřejného mínění v Americe

První šetření na americké půdě jsou připisována její vládě, která tak neformálně získávala údaje o roční zemědělské produkci (Warren, 2001, p. 84). Zájem na získání informací o politických preferencích pak vyvstal ve 20. letech 19. století, což bylo spjaté s rozdělením vládnoucí Federalistické strany a zformováním Demokraticky-republikánské strany, které vedlo k reformě prezidentských voleb a demokratizaci amerického politického systému.² Právě v napjaté situaci před prezidentskými volbami byla v roce 1824 vedena první slaměná hlasování; avšak již v této době se také objevila jejich kritika (viz Smith, 1990), která poté převládala po celý zbytek 19. století, a především v akademických kruzích byly výsledky slaměných hlasování vnímány spíše jako vtip (Warren, 2001, p. 85). Přesto ke konci století začala být slaměná hlasování hojně vedena také novinami, které jejich výsledky před volbami publikovaly i několikrát do týdne. Noviny navíc tiskly nejen výsledky slaměných hlasování vedené svými reportéry, ale i výsledky obdržené od svých čtenářů, přičemž některé byly zaslány za účelem podpory preferovaných politiků (Herbst, 1995). Nejspíše proto slaměná hlasování v prvních dílech zabývajících se veřejným míněním na konci 19. a počátku 20. století povětšinou zmíněna nejsou, ačkoli jejich autoři metody pro zjišťování nálad veřejnosti z různých důvodů hledali.

² Americká Ústava byla zakladateli v roce 1776 zformulována po vzoru britské konstituční monarchie. Jejich primárním cílem bylo vytvořit Unii a vymanit se z podmanění britského panovníka Jiřího III., nikoli utvoření demokratického politického systému. Počátkům Spojených států tedy dominovala vláda aristokratů, „džentlmenů“ (Bryce, 1995, pp. 17–27; Lippmann, 1998, pp. 280–287, viz také Crespi, 1997, pp. 111–137).

Za první komplexní studii chápající veřejné mínění jako klíčový prvek demokracie je považováno dílo Jamese Bryce „*Americké společenství*“ (*The American Commonwealth*), které bylo poprvé vydáno v roce 1888 (Korzi, 2000). Bryce zkoumá americké demokratické zřízení a porovnává ho s tehdejšími státy Evropy, zejména s Anglií, protože byla modelem pro americkou Ústavu (Bryce, 1995, p. 30) a podle Bryce byla mezi státy západní Evropy zemí s nejdelší tradicí veřejného rozvažování o politických otázkách (Bryce, 1995, p. 971).

Bryce ve svém díle (1995) podává ucelený obraz o společensko-politické situaci panující v Americe od roku 1870, kdy ji poprvé navštívil. Podrobně v něm vysvětluje fungování jednotlivých orgánů federální vlády, vlád jednotlivých států, lokálních městských vlád i dalších sociálních organizací a institucí, které měly přímý vliv na politické rozhodování. Mimo univerzity a vzdělání tak například popisuje strukturu a roli právnických profesí či železničních společností, velmi detailně se pak soustředí právě na veřejné mínění, jeho formování i působení na politickou sféru americké společnosti. Velká část díla vychází z Brycova subjektivního hodnocení založeného na jeho zkušenostech z dlouhodobých pobytů v Americe, které on sám dílu „*Demokracie v Americe*“ Alexise de Tocquevilla velmi vytýkal (McDowell, 1995); avšak právě snaha o hluboké poznání povahy tamních obyvatel a jejich uvažování v širším politicko-sociálním kontextu americké společnosti, které pramenilo z Brycova zájmu podat ucelený obrázek o jejich charakteristických rysech, byla stěžejní pro napsání dvanácti kapitol o veřejném mínění čítajících více než sto stran.

Brycův velký zájem o studium veřejného mínění vzešel zejména z jeho přesvědčení, že veřejné mínění je fundamentální složka politické sféry a základ každého politického režimu. Veřejné mínění považuje za produkt vzájemných interakcí a komunikace mezi lidmi, zároveň s ním však nakládá jako s nadindividuální entitou, která se v despotických režimech tiše vládnoucím elitám podvoluje, postupně však nabývá na uvědomění, síle ústící v aktivní politickou participaci na správě země. Každá vláda je tedy podle Bryce závislá na souhlasu a podpoře veřejného mínění, jehož charakter se spolu s politickým režimem proměňuje a s postupnou demokratizací se z pasivní složky politického režimu stává aktivní. To je předmětem jeho teorie o čtyřech stádiích vývoje veřejného mínění, v níž se zrcadlí rozdílné pozice klasických filosofů společenské smlouvy; přičemž čtvrtého stádia, kdy bude veřejné mínění vždy dohledatelné, ještě nebylo dosaženo (Bryce, 1995, pp. 916–922). Přestože čtvrté stadium je spíše utopistickým přáním Bryce, vykreslení přechodu od pasivního po aktivní veřejné mínění se zakládá na studiu různých režimů rozkládajících se na různých kontinentech v různých historických obdobích vývoje lidstva, což jí patrně dodává na věrohodnosti a do určité míry je možné ji aplikovat i dnes.

Čtyři stádia Bryce vymezil i v procesu formování *aktivního* veřejného mínění (Bryce, 1995, pp. 909–911), který popsal na základě pozorování americké společnosti. Jeho analýza vychází odspodu, od občanů, přičemž důraz klade na lidské interakce a způsoby, jimiž je mínění mezi lidmi vyměňováno a přenášeno (tisk, veřejná shromáždění či například profesní asociace) a které slouží jako prostředek k vyjádření názorů i existujících tendencí ve společnosti. Protože podle Bryce „*(n)ázor vytváří názor*“ a lidé mají sklony převažující názory ve společnosti následovat, jsou tyto způsoby pro další rozvoj a rozšiřování názorů lidí určující (Bryce, 1995, p. 929).³

³ „*Opinion makes opinion.*“

Při formování aktivního veřejného mínění v Americe Bryce vyzdvihoval zejména roli tisku, přičemž ve své analýze doplnil mnoho názorů a otázek rozpracovaných de Tocquevillem. Noviny podle Bryce vyvažovaly prostorovou roztroušenost obyvatelstva a podporovaly veřejnou diskuzi, která byla v anglické, z většího procenta městské společnosti zprostředkována přímou komunikací. Americký tisk podle něj informoval komplexněji a vzhledem ke své rozmanitosti byl méně náchylný k propagaci názorů jedné politické strany než tisk anglický. Přes svou komplexnost a roli „hlídacího psa“ (Bryce, 1995, p. 930) však americký tisk politikům neposkytoval opravdové názory lidu, avšak spíše domněnky novinářů o převažujícím veřejném mínění mezi občany. Stejně jako de Tocqueville navíc Bryce upozorňoval na senzacechtivou povahu amerických novinářů. Bryce tudíž noviny nepovažoval za prostředek, který by byl schopen přesně reflektovat názory občanů a pomohl by politikům identifikovat dominantní politické názory ve společnosti; nepovažoval je ani za prostředek, který by americkým voličům poskytl dostatek informací o věcech veřejných, o nichž mají na úrovni jednotlivých států přímo rozhodovat (Bryce, 1995, pp. 929–938).

Politické znalosti průměrného amerického voliče pokládal za vyšší než evropského (Bryce, p. 942), přesto celkovou informovanost i politické vzdělání amerických občanů vzhledem k nutnosti činit politická rozhodnutí vycházející z demokratického systému považoval za nedostatečné. Oproti tradiční demokratické teorii předpokládající, že každý občan má svůj vlastní názor, Bryce v názorech Američanů identifikoval jen málo individuality. Veřejné mínění v Americe podle něj bylo relativně uniformní, k podpoře určité politické strany občany vede jen pár dominantních názorů, jež se často zakládají na dvou či třech chytlavých frázích, výrazný vliv na ně také mají lidské pocity (Bryce, 1995, pp. 909–915). Ačkoli téměř každý člověk pokládá své názory za své individuální mínění, Bryce upozorňoval že „*mu bylo řečeno, co si má myslet a proč si to má myslet. Důvody mu byly doručeny zvenčí a diskuze mu je vryla do myslí*“ (Bryce, 1995, p. 911).⁴ Ve své analýze se na několika místech dotkl problematiky manipulace a propagandy, nikde ji však více nerozpracoval.

Bryce odmítl de Tocquevillův názor o existenci tyranie většiny ve Spojených státech (Bryce, 1995, pp. 991–992), nicméně s tímto konceptem na několika místech textu v pozmeněné podobě pracuje. Spíše než na nátlak majority však poukazoval na ochotu minoritních skupin podvolit se, *pasivně se odevzdat davu*, což viděl jako možné úskalí demokratického režimu pramenící z pocitu nevýznamnosti individuální snahy (Bryce, 1995, pp. 994–1002).⁵ Zejména prezidentské volby byly vždy obdobím, kdy se veřejnost upínala na politickou sféru, a i přes svůj dvoukolový charakter bylo období prezidentských voleb vnímáno jako doba, kdy lid může vyjádřit svůj názor.

Bryce k americkému demokratickému politickému systému vzhlížel. Považoval jej za experiment, jehož směrem se budou ostatní státy nuceny ubrat také (Bryce, 1995, p. 1), snažil se však vylíčit i jeho stinné stránky a možné hrozby. Za nejslabší stránku „vlády mínění“ považoval obtíže spojené se získáním politických názorů lidu v období mezi volbami, občanům také podle něj chyběl prostředek, pomocí něhož by mohl rychle a úplně vyjádřit svou vůli (Bryce, 1995, pp. 1003–1004). Již Bryce tedy hledal nástroj, který by

⁴ „*He has been told what to think, and why to think it. Arguments have been supplied to him from without, and controversy has imbedded them in his mind.*“

⁵ V anglickém originále Bryce tento jev označuje jako „*the fatalism of the multitude*“.

názory občanů a politiků mohl propojit, aby občané získali přehled o panujícím mínění ve společnosti, byli informovanější či na politicko-společenskou situaci mohli reagovat pohotověji a politici mohli hlas lidu prosadit, jeho přání realizovat.

Úvahy o roli veřejnosti v politickém procesu rozhodování na počátku 20. století

Brycovo dílo ovlivnilo téměř všechny další americké myslitele rozvažující o politické participaci veřejnosti na počátku 20. století. Jejich tvorba nicméně zahrnovala i změny, které se v americké společnosti od napsání Brycova díla odehrály. Americké území bylo rozšířeno o další státy, což spolu s výrazným přírůstkem imigrantů způsobilo významný nárůst americké populace a odrazilo se v její socioekonomické struktuře.⁶ Několika úpravám podlela také americká Ústava, navíc došlo k dalšímu rozvoji komunikačních médií – významným komunikačním prostředkem se mimo novin a telegrafu stalo rádio, rozšířilo se i používání telefonu (McDowell, 1995, xii). Zejména po zkušenostech z první světové války se v kontextu technického pokroku a úvah o roli veřejnosti v politické sféře do středu pozornosti mnoha sociálních vědců dostala propaganda a její vliv na společnost (Sproule, 1997, pp. 16–19).

Na Bryce v roce 1913 přímo navázal Abbott Lawrence Lowell dílem „*Veřejné mínění a lidová vláda*“ (*Public Opinion and Popular Government*). Lowell rozpracoval mnoho otázek položených Brycem; byl také první americký občan, který se roli veřejného mínění v politickém procesu snažil systematicky zkoumat. Veřejnému mínění přisuzoval význačné místo, nicméně pravomoci lidu rozhodovat nad politickými otázkami by podle něj měly být omezeny; právě nad jejich šíří se v souvislosti s určením *pravého a falešného* veřejného mínění Lowell v knize zamýšlel (Korzi, 2000).

Otázka omezení pravomocí veřejného mínění je nejvíce diskutována v souvislosti s dílem Waltera Lippmanna, který bývá považován za jejího nejvýraznějšího propagátora na počátku 20. století (Crespi, 1997, p. 114). Stejně jako Bryce také Lippmann ve svém díle „*Veřejné mínění*“ (*Public Opinion*) publikovaném v roce 1922 volal po objektivním zachycení a měření sociální reality, v této souvislosti se dokonce dotkl problematiky výběru vzorku zkoumaných respondentů (Lippmann, 1998, p. 148). Nicméně studium statistiky a metod tehdy prováděných dotazníkových výzkumných šetření bylo nad rámec zaměření jeho knihy o veřejném mínění a demokracii, která se zakládala na studiu americké společnosti, role amerického novinového průmyslu i mnoha historických událostí, filosofických či psychologických knih. Právě psychologický přístup Lippmanna výrazně odlišuje od prací jeho současníků (Korzi, 2000), nejvíce pozornosti však vzbudila jeho myšlenka o proměně fungování zastupitelské demokracie a roli veřejnosti v politickém procesu.

Lippmann upozorňoval na nepřímý charakter lidského poznání sociální reality a tvrdil, že jedinci myslí a jednají na základě mentálních reprezentací, jež si o světě a konkrétních událostech sami utvoří nebo které si vlivem vnějšího prostředí osvojí. Klíčový

⁶ V období prvního vydání Brycovy knihy, tedy v 80. letech 19. století, Spojené státy zahrnovaly 38 států a čítaly 60 milionů obyvatel, při sčítání lidu v roce 1920 měly již států 48 a počet jejich obyvatel vzrostl na 105 milionů (McDowell, 1995, xii).

je přitom pojem „stereotyp“, jenž lidem pomáhá zmapovat svět, avšak je i zdrojem jeho zkreslení, a pojem „pseudoprostředí“, kterým označuje vazbu mezi objektivní realitou a jedincovým subjektivním vnímáním reality. Analytik veřejného mínění by podle něj měl tuto vazbu zkoumat i ve vztahu k lidskému jednání, které ze subjektivního vnímání skutečnosti plyne (Lippmann, 1998, p. 16), protože *„kdyby byla vazba mezi realitou a lidskou odpovědí přímá a bezprostřední místo nepřímá a odvozená, váhavost a neúspěch by byly neznámé“* (Lippmann, 1998, p. 27), čímž Lippmann poukazyval na podmíněnost politického rozhodování jedinců internalizovanými mentálními reprezentacemi, které se nezakládají na objektivních faktech o sociální realitě.⁷

Ve své knize *„Veřejné mínění“* formuloval definici pojmu samotného jen vágně. Za veřejné mínění pokládal mentální reprezentace jedinců a stereotypy, které jsou člověku přenášeny z vnějšího prostředí; avšak mluvil-li o tomto fenoménu ve smyslu Le Bonovy kolektivní duše či jako o vyjádření většinové vůle národa, jednají-li jedinci ve jménu určité skupiny, označoval je velkými písmeny (Lippmann, 1998, p. 29). Právě *Veřejné mínění* bylo v jeho době považováno za prvotního hybatele demokracie (Lippmann, 1998, p. 253).

Mentální reprezentace a stereotypy jsou také základem Lippmannova výkladu vlivu propagandy a cenzury na americkou společnost, které v další části knihy na pozadí výkladu různých forem demokracie a socialistických teorií přechází v úvahy o možnosti vytvoření objektivně informované společnosti a návrhy na proměnu sociální vědy i fungování reprezentativní demokracie. Propaganda může být podle Lippmanna účinná, pouze pokud mezi veřejností a danou událostí existuje nějaká informační bariéra, vždy proto propagandě předchází určitá forma cenzury (Lippmann, 1998, p. 43). Fyzická či jiná informační bariéra mezi příjemci a jejich okolím je také základem jeho domněnky, že demokracie, jak historie ukazuje, může dobře fungovat na malém izolovaném území, například ve venkovské obci, kde mají jedinci bezprostřední a přímý přístup k informacím o svém okolí (Lippmann, 1998, p. 270), nemůže však podle něj efektivně fungovat na úrovni americké federace, kde je přímé a komplexní poznání sociální reality nedosažitelné, brání mu omezení rozličného charakteru (fyzická, sociální či politická). Tato omezení vytváří prostor pro cirkulaci zavádějících či klamných informací, který hojně využívají osoby snažící se veřejnost informovat mylně (Lippmann, 1998, p. 76). Pod vlivem propagandy podle Lippmanna nabyly staré ustálené představy světa proměnlivou povahu, již tedy není možné věřit v původní dogma demokracie, že znalost potřebná pro řízení veřejných a lidských otázek vyvstává spontánně z lidského nitra. Politické přesvědčování se stalo uměním, poptávka po znalostech a schopnostech vedoucích k získání souhlasu většiny bude mezi politiky do budoucna vzrůstat (Lippmann, 1998, pp. 248–249). Na základě studia různých demokratických teorií tedy Lippmann tvrdí, že *„demokracie ve své původní formě nikdy nečelila problému, který nastává, protože představy mající lidé ve svých myšlenkách ne vždy korespondují s okolním světem“* (Lippmann, 1998, pp. 30–31).⁸

Lippmann upozorňuje na přemíru informací ve společnosti, které však přinášejí pouze subjektivní hodnocení společenské situace. Stejně jako Bryce tvrdí, že člověk ani nemá

⁷ *„If the connection between reality and human response were direct and immediate, rather than indirect and inferred, indecision and failure would be unknown.“*

⁸ *„Democracy in its original form never seriously faced the problem which arises because the pictures inside people's heads do not automatically correspond with the world outside.“*

tolik volného času a prostředků, aby si mohl objektivní informace shánět. Navíc podle něj sofistikované studie o novinovém průmyslu, fenoménu veřejného mínění i o procesu získávání informací na straně voličů a jejich politickém rozhodování chybí. Teoretici demokracie totiž vždy předpokládali, že voliči jsou rozumní, vzdělaní a informovaní, budou tedy hlasovat pro pravdu a dobro všech; Lippmann však zažitě představy klasických teoretiků demokracie o společných zájmech či racionálních, informovaných voličích nesdílel a upozorňoval, že v kontextu moderní americké společnosti je třeba kriticky zkoumat i předpoklady klasické demokratické teorie (Lippmann, 1998, pp. 253–320).

Lippmann tvrdil, že k novinám demokraté vzhlížejí jako k léku schopnému vyřešit vlastní nedostatky demokratického systému, avšak ekonomické zájmy vlastníků novin i jejich zaměstnanců reflektují, a nevyhnutelně také podporují, špatnou organizaci společnosti a veřejného mínění (Lippmann, 1998, p. 32). Na noviny bylo podle něj nahlíženo jako na orgán přímé demokracie, jenž přinese informace, které společnost postrádá, protože si neztřídila instituce schopné znalosti získávat a šířit (Lippmann, 1998, p. 363). Nicméně novináři jsou závislí na svých čtenářích i zaměstnavatelích, na jejich názorech a zájmech, nemají ani čas sofistikované analýzy provádět. Noviny tedy tímto prostředkem být ze své podstaty nemohou (Lippmann, 1998, pp. 358–365). Proto v závěru své knihy Lippmann vybízí k využití teoretických znalostí sociálního výzkumu pro rozvoj metod vedoucích k získávání přesnějších poznatků o společenské realitě i její komplexní povaze, což ústí v myšlenku vytvoření nezávislého poradního orgánu vlády složeného z expertů, který by sociální realitu zkoumal kontinuálně a nezávisle, neměl by tudíž možnost dělat konkrétní politická rozhodnutí. Nad rolí veřejnosti se Lippmann také zamýšlel, zejména vyzdvihoval, že by z jednotlivců chtěl tíhu rozhodování a vyhledávání informací odebrat, nicméně o konkrétní úloze voličů a rozsahu jejich rozhodovacích pravomocí se vyjádřil jen mlhavě.

Kompetence voličů a problematiku reprezentativní demokracie však rozpracoval v navazující knize „*Přelud veřejnosti*“ (*The Phantom Public*) z roku 1925, v níž se explicitně vyjadřuje, že ideál všemocných voličů schopných rozhodovat o všech věcech veřejných je s ohledem na jejich neznalost mylný, nedosažitelný (Lippmann, 1930, p. 39); mluvit o veřejnosti, která by byla schopná řídit vládní politiku, proto považoval jako mluvit o přeludu – fantomu (Lippmann, 1930, p. 75).⁹

Veřejné mínění zde považuje za souhrn názorů, které se navzájem ovlivňují a jsou vyjádřeny volbou (Lippmann, 1930, p. 55); nicméně sdružení názorů neinformovaných jedinců podle něj nevytvoří efektivní politickou moc schopnou plynulého a koordinovaného řízení veřejných otázek (Lippmann, 1930, p. 39). Upozorňuje, že občané vlastně během voleb ani zákony nevytváří, nevyjadřují ani své pocity či opravdová přání; jsou jen občas mobilizováni, aby podpořili, nebo zavrhli zákony a jednotlivce, kteří rozhodují. Lidé tudíž neřídí politickou sféru kontinuálně, jen občas intervenují (Lippmann, 1930, pp. 61–62).

Veřejnému mínění jako aktivní síle váhu v politické sféře neupírá. Tvrdí například, že ačkoli zákony veřejné mínění nevytváří, může napomoci utvořit prostředí pro jejich vznik – přikloní-li se však přes svou iracionální povahu na správnou stranu. Avšak tuto moc veřejné mínění většinou dokáže uplatnit pouze v době krizí, musí být také někým

⁹ Český název knihy je autorčin vlastní překlad.

mobilizováno. Napomoci vytvořit vhodné prostředí pro společenskou změnu tudíž pokládá za maximum, co veřejné mínění může udělat. Přímá vláda veřejného mínění podle něj vede buď k selhání, nebo k tyranii. Vládu by proto svěřil odborníkům, kteří jsou způsobilí řešit problémy profesionálně. Pokud nebudou schopni vypracovat návrh na řešení tohoto problému, zasáhnou vládní úředníci. Pokud úředníci selžou, daná otázka začne být ovlivňována veřejným míněním (Lippmann, 1930, pp. 69–73).

Pro svůj názor na utvoření vlády odborníků a omezení pravomocí veřejnosti byl Lippmann mnohými označován za elitistu (např. Curtis, 1998, p. xx; Crespi, 1997; Warren, 2001); kupříkladu Schudson však upozorňuje, že Lippmannovy knihy nebyly čteny nezaujatě (Schudson, 2008).¹⁰ Ačkoli má jeho dílo nevysvětlené pasáže a mezi akademiky vyvolává rozporuplné pocity, mělo významný vliv již po svém uvedení.¹¹ Lippmann nikdy nebyl anti-demokratický (Curtis, 1998, p. xix), především se snažil zkoumat, zdali konkrétní občanská volba voličů, jež mají rozličné cíle a jejichž znalosti společenskopolitické reality jsou subjektivní a nahodilé stejně jako jejich aktivita směřující k vyhledání vhodných informací, může v kontextu médií ovládanými mocensko-ekonomickými zájmy vést v jednotně směřující a spravedlivou demokracii i racionálně orientovanou veřejnou politiku, kde zájmy jednotlivců v duchu známé myšlenky Adama Smitha povedou také v politické sféře ke všeobecnému blahu. Stěžejní pro jeho dílo bylo tedy studium novinového průmyslu a otázka, jak informace, na jejichž základě budou politická rozhodnutí přijímána, zobjektivizovat, zkomplexnit a efektivně do politického systému demokratické společnosti zakomponovat.

Stěžejní myšlenky Lippmanna vyložené v knize „*Veřejné mínění*“ a „*Přelud veřejnosti*“ se výrazně promítly do úvah o veřejnosti a demokracii filosofa Johna Deweyho, které v roce 1927 publikoval pod názvem „*Veřejnost a její problémy*“ (*The Public and its Problems*). Dewey nikde v knize otevřeně s Lippmannem nepolemizuje, a ačkoli Deweyho analýza veřejnosti nemá psychoanalytický podtext, Lippmannovy úvahy jsou jejím solidním základem. To také sám Dewey v knize s úctou k Lippmannově práci přiznává, ačkoli upozorňuje na odlišné závěry pramenící z úvah Lippmannem rozpracovaných (Dewey, 1954, pp. 116–117); Lippmann však na Deweyho dílo v žádné své knize či článku nikdy zpětně nereagoval (Schudson, 2008, p. 2). Mimo vlivu klasických filosofů se v Deweyho díle dále odráží organicismus Herberta Spencera a interakcionismus Charlese Hortona Cooleyho, který býval Deweyho žákem a od něhož Dewey později převzal zejména představu uskupení jedinců komunikujících tváří v tvář (Dewey, 1954, p. 97).

Deweyova definice veřejnosti je postavena na pojmu „transakce“, která plyne ze společné aktivity lidí, jež mívá přímé i nepřímé důsledky (Dewey, 1954, p. 67). Podle Deweyho „(v)řejnost sestává z těch, kteří jsou ovlivněni nepřímými důsledky transakcí do takové šíře, že je považováno za nezbytné se o tyto důsledky systematicky starat“ (Dewey, 1954,

¹⁰ Crespi (1997, s. 113) podotýká, že pojem elitisté i populisté v politické rétorice získal negativní konotaci; pojem elitisté vychází z platónské tradice a vyjadřuje důvěru ve volené politické zástupce, kteří by měli rozhodovat na základě jim svěřených pravomocí ve prospěch lidu; populisté naopak vyvyšují přímou participaci lidu, věří v jeho schopnosti o věcech veřejných rozumně uvažovat, vláda by tudíž měla být podřízena přáním a vůli veřejnosti.

¹¹ Curtis (1998, s. xix) například upozorňoval, že se Lippmann nikdy nevyjádřil k námitkám vzneseným proti nestrannosti expertů – i ti totiž mohou jednat na základě subjektivních mentálních reprezentací, což na jejich zkoumání může mít významný vliv.

pp. 15–16), vytvořit tedy vhodné institucionální zázemí.¹² Ovšem lidé společně vykonávají různé aktivity a různě se sdružují, veřejnost tedy nutně nepředstavuje jeden celek, nýbrž sestává z mnoha veřejností majících různé zájmy (Dewey, 1954, p. 137), jejichž činnost a jednání nepřímou ovlivňují ostatní. Pro existenci státu poté musí existovat oficiální představitelé mající zvláštní moc, tedy vláda; stát tudíž nemůže existovat ani bez veřejnosti, ani bez vlády (Dewey, 1954, p. 67).

Dewey přestal uvažovat o veřejném mínění jako o nadindividuální entitě, pojímá jej jako úsudek o veřejné záležitosti, jenž je utvářen a přijímán těmi, kteří utvářejí veřejnost (Dewey, 1954, p. 177) a téměř vždy o něm mluví v kontextu schopnosti veřejné mínění zjišťovat, zaznamenávat a efektivně získané informace veřejnosti předávat. Ve své době proto považuje za těžké představenou definici naplnit, a to ze dvou důvodů: 1) musely by existovat metody, pomocí kterých by bylo možné veřejné mínění soustavně zkoumat a zaznamenávat, 2) avšak by také musely existovat sofistikované prostředky, pomocí nichž by výsledky tohoto zkoumání byly veřejně publikovány. Noviny za tento nástroj z důvodů téměř totožných s Lippmannovým zkoumáním nepovažuje (Dewey, 1954, pp. 177–184).

Stejně jako Lippmann zastával názor, že zakladatelé amerického demokratického zřízení nedomysleli systém fungování demokracie na území celé federace, protože jejich idea vycházela primárně ze zkušenosti fungování demokracie na území menších správních celků rurálního charakteru (Dewey, 1954, p. 111). Právě nezamýšlené důsledky činnosti jiných lidí, které si lidé zvyklí žít v prostředí vztahů „tváří v tvář“ ani neuvědomují, industrializace a omezená distribuce znalostí a neúplných informací způsobují, že veřejnost je beztvářá, neuchopená; v novém kontextu prostorové provázanosti neexistují ustavené instituce, které by nový stav byly schopné pojmout a nezamýšlené důsledky pramenící z činnosti různých skupin, veřejností regulovat (Dewey, 1954, p. 131).

Oklopuje nás příliš mnoho veřejností a příliš mnoho veřejných starostí, s nimiž za existujících zdrojů nejsme schopni se vypořádat. Problém demokraticky organizované veřejnosti je ve své podstatě především problémem inteligence, a to v podobě, která v předchozích dobách v politických otázkách nemá obdoby (Dewey, 1954, p. 126).¹³

Dewey aktivní participaci veřejnosti na politické sféře podporoval, tvrdil, že již ani není možné vládnout bez ohledu na přání občanů – reprezentativní vláda musí přinejmenším v občanech budit zdání, že je založena na přáních veřejnosti. Aby však veřejnost byla schopná efektivně a plně se do politického rozhodování zapojit, musí nejdříve překonat vzdálenost mezi jednotlivými lokalitami a rozpoznat sebe samu. Řešení spatřoval v rozvoji komunikačních médií a schopnosti i touze znalosti přenášet. Souhlasil také s de Tocquevillovým tvrzením, že demokratický režim jako jediné politické uspořádání vyžaduje erudované občany schopné skrze veřejnou diskuzi dojít ke společným zájmům. Jejich uvědomění však vyžaduje systematické, důkladné zkoumání a zaznamenávání odborníky, Dewey tedy řešení spatřoval také v rozvoji sociálních věd a jejich metod

¹² „The public consists of all those who are affected by indirect consequences of transactions to such an extent that it is deemed necessary to have those consequences systematically cared for.“

¹³ „There are too many publics and too much of public concern for our existing resources to cope with. The problem of a democratically organized public is primarily and essentially an intellectual problem, in a degree to which the political affairs of prior ages offer no parallel.“

(Dewey, 1954, pp. 166–219). Známa a často citovaná je jeho věta: „Člověk, který boty nosí, ví nejlépe, že ho boty tlačí a kde jej tlačí, přestože znalý obuvník je schopen nejlépe vyhodnotit, jak tento problém napravit“ (Dewey, 1954, p. 207).¹⁴

Také Dewey se tedy dovolával po nástroji, který by byl objektivně schopen informace od široké veřejnosti získat, které by mohly být odborníky vyhodnoceny, dále rozšiřovány a použity k efektivnějšímu fungování demokracie. Významnou váhu přitom kladl na rozvoj vědy.

Zavedení politických průzkumů a jejich kritika

Vynalezení vědecké metody ke zkoumání veřejného mínění vycházelo z dlouhodobého rozvažování o vztahu mezi veřejností a demokratickou vládou, Gallup a první průkopníci průzkumů jejich zavedením vlastně realizovali myšlenku, po níž se například dovolával již James Bryce. Nicméně politické průzkumy byly hojně kritizovány již po svém uvedení, přičemž kritika byla směřována jak na metodu samotnou, tak na myšlenku podpory politické participace veřejnosti, již v sobě politické průzkumy zahrnovaly.

Na kritiku průzkumů George Gallup reagoval v roce 1940 v knize „Pulz demokracie“ (*The Pulse of Democracy*), na níž se podílel i Saul Forbes Rae. Gallup a Rae ve svém díle prezentují užitečnost a nutnost zavedení průzkumů pro podporu aktivní participace občanů v demokratické společnosti, reagují také na výhrady, zdali politické průzkumy jsou tím vhodným prostředkem a nemohou se samy stát nástrojem politické manipulace. Ve své knize však také představili své pojetí veřejného mínění a jeho roli v demokratické společnosti.

Veřejné mínění podle Gallupa a Rae pramení z každodenní zkušenosti lidí utvářejících politickou veřejnost a jejich výměny názorů prostřednictvím vzájemných interakcí a komunikace. Skrze debatování a neustálou kritiku se veřejné mínění neustále přeměňuje a formuje, má tedy dynamickou povahu. Dynamickou povahu by však měla mít i sama demokracie, která podle nich vyžaduje neustálé rozvažování na straně občanů, jejich aktivní participaci na politické sféře i vyhledávání informací a schopnost vytvořit si své vlastní názory.

V duchu de Tocquevilla Gallup s Raem tedy tvrdili, že demokracie vyžaduje samovzdělávání, lidé by se na realizaci demokracie měli aktivně podílet a jejich přání by měla být vodítkem politiků pro jejich politická rozhodování (Gallup & Rae, 1940, pp. 3–15). Občané by navíc měli mít možnost vyjádřit svá přání i mimo volby, a také politici by názory veřejnosti měli znát i v období mimo ně, aby mohli přání lidu efektivně následovat. Právě politické průzkumy umožňující nálady a pocity veřejnosti kontinuálně měřit, „mohou napomoci propojit propast mezi lidmi a těmi, kteří jsou odpovědní v jejich jménu rozhodovat“ (Gallup & Rae, 1940, p. 14).¹⁵

V návaznosti na Lippmanna (a nejspíše i Deweyho) Gallup a Rae tvrdí, že reprezentativní demokracie se již neodehrává na malých územích založených na vztazích „tváří

¹⁴ „The man who wears the shoe knows best that it pinches and where it pinches, even if the expert shoemaker is the best judge of how the trouble is to be remedied.“

¹⁵ „New instrument which may help to bridge the gap between the people and those who are responsible for making decisions in their name.“

v tvář“, avšak na velkém území propojeném politickými stranami, asociacemi, novinami, telefonem či filmy. Právě nová komunikační média utvořila prostor, v němž se veřejné mínění rozprostřené po širokém americkém území může vyjadřovat a utvářet, avšak těm, kteří komunikační média ovládají, přinesla také nové možnosti ovlivňování veřejnosti. Gallup a Rae politické průzkumy pokládali za prostředek, který napomůže k rozšíření názorů veřejnosti mezi jí samotnou, což povede k hlubší demokratizaci společnosti. Ve své knize se však zabývali i podstatou veřejného mínění v nedemokratických režimech, a právě průzkumy považují za nástroj, který zamezí, aby stát začal být ovládán jen úzkou skupinou lidí. „(M)usíme naslouchat, co lidé samotní mají na jazyku, protože veřejné mínění může sloužit demokracii, pouze pokud může být vyslyšeno“ (Gallup & Rae, 1940, p. 15).¹⁶ Již oni sami si tedy uvědomovali, že by se průzkumy mohly stát prostředkem sloužícím k politické manipulaci, a to jak v nedemokratických, tak v demokratických státech, protože:

Ať je jeho (vládce – pozn. aut.) hlavním cílem pobídnout veřejné mínění k jasnému a otevřenému projevu, nebo pouze vytvořit „informovanou“ většinu, žádný vládce nemůže zůstat u moci, aniž by nedisponoval informacemi o smýšlení masy lidí (Gallup & Rae, 1940, p. 7).¹⁷

Jeich kniha proto také přinášela odpověď, jak zneužití průzkumů v demokratických režimech zamezit. Aby se nestaly prostředkem nátlakových skupin, měly by být vedeny rozličnými organizacemi. Rozhodně by pravomoci vést je neměla mít pouze vláda, nicméně mohla by být ustavena nezávislá interdisciplinární komise dohlížející na dodržování metod vedení nezávislého výzkumu. V duchu idey o demokracii vyžadující aktivní zapojení na straně občanů a jejich touhu po samovzdělávání Gallup a Rae kladli odpovědnost i na samotné voliče, kteří by pravdivost průzkumů publikovaných v novinách měli vždy dle určitých objektivních kritérií, která ve své knize představili, zvažovat (Gallup & Rae, 1940, pp. 224–225, 273–282).

Nejotevřenějším oponentem George Gallupa byl v prvních letech zavedení průzkumů Lindsay Rogers, který svoji kritiku vyjádřil ve své knize „*Zkoumání veřejného mínění, politika a demokratické vedení*“ (*The Pollsters: Public Opinion, Politics and Democratic Leadership*) z roku 1949.¹⁸ Jejich odlišné pozice pramenily zejména z rozdílného názoru na roli veřejného mínění v zastupitelské demokracii, Rogers však kritizoval i samotnou techniku a povahu měření veřejného mínění (Crespi, 1989, pp. 3–8).

Rogers otevřeně s odkazem na Burkeho propagoval myšlenku o nutnosti erudované vlády, která je schopna se nad úzké, vášněmi ovládané zájmy široké veřejnosti a její omezenou znalost pozvednout. Veřejná politika by měla být schvalována po pečlivém zvážení, rozhodovací proces by neměl odrážet ukvapené názory neinformovaného a často nezainteresovaného lidu, protože Spojené státy jsou živým společenstvím, ne jen sumou individuí. Zastupitelská vláda by měla být volena občany a měla by podle Rogerse být odpovědná zejména k potřebám národa, nikoli k individuálním potřebám jednotlivých

¹⁶ „We must listen to what the people themselves have to say, for public opinion can only be of service to democracy if it can be heard.“

¹⁷ „Whether his ultimate goal is to encourage the clear and honest expression of public opinion, or merely to create an ‘enlightened’ majority, no ruler can stay in power without having some measure of the mind of the mass of the people.“

¹⁸ Český název knihy je autorčin vlastní překlad.

voliců; politici by zároveň neměli rozhodovat jen ve svém zájmu s vidinou svého znovuzvolení (Crespi, 1989, pp. 3–4). Rogers upozorňoval, že průzkumníci vnitřní charakteristiku veřejného mínění upozadují; informovanost, intenzita zájmu veřejnosti či náležitost jednotlivců k různým skupinám s různým směřováním a cílem však podle Rogerse ani zcela měřitelné nejsou. Sami průzkumníci nejsou schopni veřejné mínění navíc ani definovat. Protože průzkumy nejsou schopné veřejné mínění věrohodně uchopit ani podat jeho definici, nejsou schopné jej ani měřit (Crespi, 1989, p. 8).

Kritika průzkumů v jejich raném období však nevycházela pouze z úst myslitelů, kteří preferovali rozhodování zastupitelské vlády s nízkou přímou účastí veřejnosti; schopnost průzkumů věrohodně a komplexně fenomén veřejného mínění zachytit byla výrazně zpochybňována již před vydáním Rogerovy knihy. Mnozí výzkumníci si navíc nemysleli, že spočítání souhlasných oproti nesouhlasným odpovědím zaškrtnutých občany v dotaznících může něco smysluplného o veřejném mínění vypovědět (Crespi, 1989, p. 6).

S přímou kritikou měření veřejného mínění v roce 1948 vystoupil Herbert Blumer, směřoval ji přitom na pojetí veřejného mínění stojící v pozadí politických průzkumů. Upozornil, že veřejné mínění je chápáno pouze jako součet nepropojených individuálních názorů ve společnosti bez hlubšího pochopení jeho vnitřní dynamické povahy. Veřejné mínění je podle Blumera velmi komplexní entita, která může být pochopena pouze v rámci sociálních vztahů a interakcí mezi lidmi, jejichž hlasy mají nestejnou váhu, míru a možnost ovlivnění politické sféry, což průzkumy nezohledňují a nezachycují. Volal tedy po reformulaci konceptu veřejného mínění, z něhož měření vychází, aby průzkumy přestaly veřejné mínění prezentovat jako sumu izolovaných částic a byly schopné zachytit názory veřejnosti jako organický celek (Blumer, 1948).

Diskuze se nicméně již od zavedení politických průzkumů týkaly také metod získání zkoumaného vzorku respondentů; zatímco Gallup a Roper během 30. a 40. let používali kvótní výběr, již od roku 1934 upozorňoval statistik Jerzy Neyman na nedostatky této metody a preferoval náhodný výběr. Ten začal být převážně užíván od 50. let po neúspěšné předpovědi prezidentských voleb v roce 1948 (Berinski, 2006), která až do 60. let důvěru v politické průzkumy v akademické sféře i u široké veřejnosti významně oslabil (Crespi, 1989, pp. 15–16; Warren, 2001, pp. 89–95).

Závěr

Vynalezení politických průzkumů vycházelo z úvah o roli veřejnosti v politické sféře navazujících na evropskou myšlenkovou tradici, bylo však také produktem společensko-politického vývoje americké demokracie. Právě tento kontext byl předmětem mého textu uvádějícího počátky vědeckého zkoumání veřejného mínění v návaznosti na diskuze o možnosti a vhodnosti politické participace veřejnosti v moderní americké společnosti, jejichž hlavní představitelé se z různých důvodů po objektivním zaznamenávání názorů veřejnosti dovolávali.

Zatímco Bryce vybízel k zajištění lepší dopátratelnosti veřejného mínění, aby byla omezena hrozba potlačení méně vlivných názorů a sklony veřejnosti být pouze pasivním účastníkem politického života, Lippmann v návaznosti na svůj názor o neúplném a zkresleném politickém zpravodajství vybízel k přesnému zaznamenávání informací

odbornými metodami a experty, kteří objektivní a komplexní poznatky přednesou zvoleným politickým představitelům pověřeným o správě země rozhodovat. Jejich rozdílné záměry, pro jejichž naplnění se po přesném zkoumání sociální reality dovolávali, pak v podstatě propojuje Dewey, který v získávání názorů panujících ve společnosti viděl možnost hlubšího rozvinutí veřejné debaty přispívající k efektivnější politické organizaci společnosti i rozhodování o veřejných záležitostech. S podobným cílem uvedl politické průzkumy také Gallup, který se nezabýval analýzou demokracie samotné, avšak hledal konkrétní způsob podpory demokratizace americké společnosti. Uvědomoval si přitom možnost zneužití průzkumů a nebezpečí, že by se staly nástrojem politické manipulace; Gallup však usiloval o zavedení průzkumů právě se záměrem oslabit její vliv.

Všichni zmínění výzkumníci hledali způsob objektivního zachycení reality v souvislosti s přemírou nepřímých informací zprostředkovaných komunikačními médii, která přenášela politické zpravodajství po celém americkém území, Lippmann a Dewey navíc explicitně upozorňovali na proměnu charakteru americké společnosti a oslabení přímých interakcí, na nichž byla klasická teorie demokracie vystavena. Proměna moderní americké demokratické společnosti vyžadovala nástroj pro zaznamenávání názorů veřejnosti, který mohl vzniknout až za určitých společenských podmínek, do nichž je nutné zahrnout také určitý stav poznání a rozvoj vědeckých metod.

LITERATURA

- Berinsky, A. J. (2006). American Public Opinion in the 1930s and 1940s: The Analysis of Quota-Controlled Sample Survey Data. *Public Opinion Quarterly*, 70(4), 499–529.
- Blumer, H. (1948). Public Opinion and Public Opinion Polling. *American Sociological Review*, 13(5), 542–549.
- Bryce, J. (1995). *The American Commonwealth*. Indianapolis: Liberty Fund.
- Cole, G. D. H. (1923). Introduction. In J. J. Rousseau (ed.), *The Social Contract and Discourses* (pp. 6–31). London: J. M. Dent and Sons.
- Crespi, I. (1989). *Public Opinion, Polls, and Democracy*. Boulder: Westview Press.
- Crespi, I. (1997). *The Public Opinion Process: How the People Speak*. Mahwan: Lawrence Erlbaum Associates.
- Curtis, M. (1998). Introduction to the Transaction Edition. In W. Lippmann (ed.), *Public Opinion* (pp. xi–xxxvi). New Brunswick: Transaction Publishers.
- de Tocqueville, A. (2010). *Democracy in America: Historical-Critical Edition of De la démocratie en Amérique*. Indianapolis: Liberty Fund.
- Dewey, J. (1954). *The Public and Its Problems*. Athens: Swallow Press.
- Gallup, G. & Rae, S. F. (1940). *The Pulse of Democracy: The Public-Opinion Poll and How it Works*. New York: Simon and Schuster.
- Herbst, S. (1995). On the Disappearance of Groups: 19th- and Early 20th-Century Conceptions of Public Opinion. In T. Glasser & Ch. T. Salmon (ed.), *Public Opinion and the Communication of Consent* (pp. 89–104). New York: The Guilford Press.
- Korzi, M. (2000). Lapsed Memory? The Roots of American Public Opinion Research. *Polity*, 33(1), 49–75.
- Le Bon, G. (2001). *The Crowd: A Study of the Popular Mind*. Kitchener, Ontario: Batoche Books.
- Lippmann, W. (1998). *Public Opinion*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Lippmann, W. (1930). *The Phantom Public: A Sequel to „Public Opinion“*. New York: The Macmillan Company.
- McDowell, G. L. (1995). Introduction. In J. Bryce (ed.), *The American Commonwealth* (pp. xi–xxx). Indianapolis: Liberty Fund.

- Ritchie, D. E. (1992). Foreword. In E. Burke (ed.), *Further Reflections on the Revolution in France* (pp. vii–xx). Indianapolis: Liberty Fund.
- Rousseau, J. J. (2002). *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk.
- Schudson, M. (2008). The „Lippmann-Dewey Debate“ and the Invention of Walter Lippmann as an Anti-Democrat 1985–1996. *International Journal of Communication*, 2(0), 1031–1042.
- Smith, T. W. (1990). The First Straw?: A Study of the Origins of Election Polls. *Public Opinion Quarterly*, 54(1), 21–36.
- Smolařová, L. (2015). *Průzkumy veřejného mínění v Číně* (Diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze).
- Soukalová, K. (2015). Historický vývoj konceptů fámy a „veřejného mínění“. *Historická sociologie*, 2015(1), 95–114.
- Sproule, M. J. (1997). *Propaganda and Democracy: The American Experience of Media and Mass Persuasion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tretera, I. (2002). *Nástin dějin evropského myšlení: Od Thaléta k Rousseaovi*. Praha: Paseka.
- Warren, K. F. (2001). *In Defense Of Public Opinion Polling*. Boulder: Westview Press.

Lucie Smolařová vystudovala sociologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kde pokračuje v doktorském studiu. Od svého studia na l'Institut d'études politiques de Paris (2013) se zabývá rolí výzkumu veřejného mínění v různém kulturním a politickém kontextu, což také zpracovává ve své disertační práci.